

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา Monastic Community Management in Buddhism

พัลลภ ทารุกคำจา

Panlop Harukhumja

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: panlob19@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาคือกลุ่มพระปัญจวัคคีย์ พัฒนาการของชุมชนสงฆ์สามารถจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นงานหลัก ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก และลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน สำหรับในปัจจุบัน ชุมชนสงฆ์มีการจัดโครงสร้างองค์กรการปกครองคณะสงฆ์จากบนลงล่าง มีพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาใช้ในการปกครองและการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในด้านแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ ประกอบด้วยการบริหารจัดการโดยพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงให้ถือสังฆะเป็นใหญ่ โดยปรารถนธรรมเป็นใหญ่ ใช้ธรรมมาธิปไตยในการปกครอง ทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ดำเนินการทุกอย่าง โดยสามารถแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารจัดการในมัชฌิมชนบทหรือส่วนกลาง และการบริหารจัดการในปัจจุบันชนบทหรือส่วนรอบนอก

คำสำคัญ : สังฆะ, การบริหารจัดการ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study the origin and development of Buddhist monastic communities, and 2) to study the management of Buddhist monastic communities using a documentary research methodology.

The research results found that the first monastic community to enter Buddhism was the Pancavaggiya group. The development of the monastic community can be classified into 3 characteristics: the main work, the departmental work, and the work that requires specialized expertise. At present, the monastic community has a top-down administrative structure. The Dhamma and Vinaya and the Sangha Act of 1962 are used to govern and manage the monastic community. In terms of the concept of monastic community management, it consists of management by the Dhamma and Vinaya. The Lord Buddha gave the Sangha the highest priority by considering the Dhamma as the highest priority. He used Dhammathipatai in governance and gave the monks the authority to do everything. The management can be divided into 2 parts: management in the central or central region and management in rural areas or peripheral areas

Keywords: Sangha, Management, Buddhism

บทนำ

สังคมอินเดียในยุคสมัยก่อนมีการปกครองแบบราชาธิปไตย (Monarchy) โดยพระราชามีฐานะเป็นเสมือนสมมติเทพ (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 203-204) เนื่องจากสังคมอินเดียในยุคนั้นได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีบริบทเรื่องของระบบวรรณะและมีปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงมองเห็นว่าระบบวรรณะเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาตนของมนุษย์ จึงได้ทรงประกาศแนวความคิดใหม่ในการอยู่ร่วมกันในสังคม รูปแบบการปกครองใหม่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว และมีพระดำริ ที่จะทรงเผยแผ่พระสัจธรรมในเบื้องต้นทรงดำริถึงบุคคลที่เคยรู้จัก คือ อาฬารดาบสและอุกกาบาต ก็ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าทั้งสองดาบสนั้นได้เสียชีวิตแล้ว และต่อมาทรงพิจารณาถึงบุคคลใกล้ชิดพระองค์ คือ พระปัญจวัคคีย์ ก็รู้ว่าอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี จึงได้เสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลเหล่านั้น คณะสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระปัญจวัคคีย์ เมื่อทรงเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดท่านเหล่านั้น จบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม และทูลขอบรรพชาอุปสมบท จึงนับได้ว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก 4 คนที่เหลือ พระพุทธเจ้าทรง

สั่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าได้ทรงประทาน การบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาริดิธรรมอันเรากล่าว ดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษา ไทย เล่ม 4 ข้อ 18: 25) ทำให้มีคณะสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ถือว่าเป็น คณะสงฆ์เต็มรูปแบบ เพราะพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ให้อำนาจในการบริหารปกครอง

เมื่อในระยะเวลาต่อมา พระสงฆ์กลุ่มที่สองที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา คือ พระยสะ และสหายของพระยสะอีก 4 คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุง พาราณสีนั่นเอง เมื่อ 4 คนนี้ได้รับการบรรพชา สหายอีก 50 คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบท ทราบข่าวแล้วมีความคิดว่า ธรรมวินัยและบรรพชาที่ัยสะกุลบุตรโกณณมและหนวดนุ่งห่มผ้า กาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คงจะไม่ต่ำทรมานเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระ ยสะและได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า รับฟังธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จอรหัตผลใน เวลาต่อมา ครั้นแล้วจึงมีพระอรหัตต์เกิดขึ้นในโลก 61 รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอ สมควรแล้ว จึงมีพระดำริที่จะส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา

สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงปกครองหรือบริหารพระสงฆ์ ด้วยการใช้นหลัก ธรรมาธิปไตย พระองค์ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติวินัย ทรงบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระ ศาสนา ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ ของพระภิกษุสงฆ์สาวก พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสา รีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วย พร้อมด้วยพระโมคคัลลานะ และพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆ บิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวงเป็นการสงฆ์ ผู้เข้า ประชุมพึงเป็นสมานสังวาสกัน จะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นไปตามพระธรรมวินัย การปกครอง ภายในหมู่ หรือคณะ ที่เนื่องด้วยพระเถระ เช่น พระอุปัชฌายะอาจารย์ปกครองสหวิริยาริกและ อันเตวาสิก พระเถระปกครองอาวาสิกะ (ภิกษุในอาวาส) นั้นๆ (กรรมการมูลนิธิมหาเมฆราช วิทยาลัย, 2521: 47) ระบบการปกครองหรือหลักการบริหารวัด พระพุทธเจ้าทรงใช้นหลักธรรม วินัย ให้พระสงฆ์ได้ประพฤติปฏิบัติ มีหลักการบริหารจัดการวัด มีระบบแบ่งหน้าที่ในการทำงาน

การบริหารโดยหลักพุทธศาสนานับเป็นความลุ่มลึกที่ทันสมัย พียอมรับกันในสังคม ทุกระดับว่าหลักคำสอนในทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สอนให้ คนดำเนินชีวิต อย่างไรให้ประสบความสำเร็จในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การงาน การดำเนินชีวิต ความสุขทางด้านจิตใจของแต่ละบุคคล และอื่นๆ ในประเทศไทยนั้นพระพุทธ ศาสนาก็เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาเป็นระยะเวลายาวนาน หลักธรรมคำสอนของพระสัมมา สัมพุทธเจ้าถือได้ว่าเป็นคำสอนที่มีค่าสูงสุดควร ค่าที่มนุษย์ควรเรียนรู้ และถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ใช้ เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตสำหรับพุทธศาสนิกชน ความสนใจหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ของพุทธศาสนิกชนอาจเกิดจากเหตุผลหรือความคาดหวังหลายอย่าง เช่น ความต้องการพ้นทุกข์จากการกำเนิดเป็นมนุษย์ ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตด้านต่างๆ ความสุขทางร่างกายและจิตใจ ความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่ง ความมั่นคงปลอดภัยและปราศจากโรคภัยต่างๆ และเหตุผลอื่นๆอีกมาก หลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เพียงสอนให้มนุษย์รู้จักบริหาร ชีวิตของตนให้ประสบความสำเร็จครอบคลุมในทุกด้าน ตามระดับความปรารถนาในชีวิตของแต่ละคนเท่านั้น แต่หลักธรรมก็สอนการบริหารจัดการผู้อื่นและองค์กรด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนากิจการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเฉพาะเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมพุทธศาสนา และศาสตร์สากลในปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการในประเด็นที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในงานวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชน
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการศึกษาค้นคว้ารวมทั้งหนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชน
3. วิเคราะห์ อธิบายความ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดของการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ได้ชัดเจนมากที่สุด
4. สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้นำมา

ผลการวิจัย

1. กำเนิดและพัฒนากการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

กำเนิดและความเป็นมาของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถีววัตรปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว และมีพระดำริ ที่จะทรงเผยแผ่พระสัจธรรมในเบื้องต้นทรงดำริถึงบุคคลที่เคยรู้จัก คือ อาหารดาบสและอุทกดาบส ก็ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าทั้งสองดาบสนั้นได้เสียชีวิตแล้ว และต่อมาทรงพิจารณาถึงบุคคลใกล้ชิดพระองค์ คือ พระปัญจวัคคีย์ ก็รู้ว่าอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี จึงได้เสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลเหล่านั้น คณะสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระปัญจวัคคีย์พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 18: 25) ทำให้มีคณะสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ถือว่าเป็นคณะสงฆ์เต็มรูปแบบ เพราะพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ให้อำนาจในการบริหารปกครอง

พัฒนากการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เดิมคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในการจัดการคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลคล้ายๆ กันกับการจัดแบ่งงานเหมือนการจัดองค์กรในปัจจุบัน โดยลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะที่เป็นงานหลัก คือ เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กร คณะสงฆ์ 2) นอกจากนี้ยังมีลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่า มีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2501: 53-72) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่า มีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร 3) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) เป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัดและความ

สามารถส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่งในองค์กระณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง“เอตทัคคะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 188: 25) งานในตำแหน่งเอตทัคคะนี้ พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้กับพระภิกษุ ที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะนั้นบริหารดูแลกันเอง เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณสมบัติของส่วนบุคคลหรือส่วนคณะนั้นๆ ดังที่ เสถียร โพธิ์นันทะ ได้วิเคราะห์ไว้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า การศึกษาปริยัติธรรมในสังฆมณฑล ย่อมปรากฏผู้มีอุปนิสัยชอบการศึกษาแต่ละด้านต่างๆ กันออกไป ภิกษุบางหมู่มีความพึงพอใจในการที่จะจำเรียนพระวินัย หรือพระสูตร และอภิธรรม ย่อมจะเลือกเอาแต่ทางที่ตนถนัดศึกษารอบรู้จนแตกฉาน ก็ได้เป็นเอตทัคคะเชี่ยวชาญในปิฎกหรือในหมวดธรรมนั้นๆ การเผยแผ่ก็หนักไปในทางหมวดธรรมที่ตนรู้อยู่ เมื่อมีศิษย์มากเข้าก็รวมกันเป็นคณะหรือหมู่ขึ้น (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541: 8)

พัฒนาการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนาปัจจุบันมีการจัดโครงสร้างองค์การปกครองคณะสงฆ์ที่มีรูปแบบจากบนลงล่าง นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย โดยเนื้อหาสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีทั้งหมด 46 มาตรา แบ่งเป็น 8 หมวดมีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ให้เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั้งหมด

ตัวอย่างพระสงฆ์ต้นบัญญัติในพระพุทธศาสนา พระสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่ ไกรธไม่ชอบใจพระพุทธเจ้าเรื่องอะไร เมื่อรู้ว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงกล่าวว่า การที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนั้นดีแล้ว เพราะเวลาที่ทรงพระชนมอยู่นั้น มีแต่ทรงห้ามไม่ให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว พวกเราก็จักทำตามชอบใจได้ พระเทวทัต เป็นพระภิกษุในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าดำรงพระชนม์ชีพ เป็นพระราชโอรสในพระเจ้าสุปปพุทธะผู้ครองกรุงเวทหะแห่งแคว้นโกลิยะ จึงมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระพุทธองค์ พระเทวทัตเป็นที่รู้จักกันดีจากเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้ที่มีความร้ายกาจ กระทำแต่เรื่องไม่สมควรต่อพระพุทธเจ้าเป็นอันมากมาย ตลอดเวลาแห่งการบำเพ็ญพรตในพุทธวิสัยตั้งแต่ครั้งพระพุทธโคตมยังเป็นพระโอรสสัตว์ ตลอดถึงในปัจจุบันชาติ พระสุทินเป็นภิกษุในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครเวสาลี สุทินกลั่นทุบตรได้ฟังพระธรรมเทศนา บังเกิดความเลื่อมใสจึงทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงประทานให้เพราะจะต้องขออนุญาตจากมารดาบิดาเสียก่อน สุทินจึงกลับไปที่บ้านไปขออนุญาตจากมารดาบิดาให้บรรพชาอุปสมบทแต่มารดาบิดามียินยอมให้เพราะสุทินเป็นบุตรชายเพียงคนเดียวที่จะต้องมาดูแลสมบัติของตระกูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 1: 1)

2. การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่อง “ชุมชน” ตรงกับคำในพระพุทธศาสนาว่า “สังฆะ” หรือคำว่า “สงฆ์” ตามความเข้าใจทั่วไปคือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551: 16) ในอดีตจะใช้คำว่า คณะ หรือหมู่ คือความหมายของคำว่า สงฆ์ จากความหมายนี้จึงมีความหมายรวมไปถึง หมู่เทพ หมู่ชน หมู่สัตว์ ได้ด้วย และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลทางการเมือง กลุ่มอาชีพ ในครั้งพุทธกาลนิยมนิยามถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นภิกษุที่นิยมนิยามจาริกหรือนักบวชอยู่ประจำตามหมู่บ้าน ประจำเมือง และยังหมายถึงบุคคลในสำนักปรัชญาต่างๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีแบบแผนประเพณีปฏิบัติของตนเอง มีแบบการแต่งกาย มีสัญลักษณ์ของแต่ละหมู่แต่ละกลุ่ม (สุวรรณ เพชรนิล, 2536: 47-48) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า สงฆ์ ในครั้งพุทธกาลนั้นนิยมนิยามถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา ที่มีวินัยเป็นหลักปฏิบัติ มีแนวชีวิตเป็นของเฉพาะกลุ่ม

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม) กล่าวว่า อันที่จริงแล้วคำว่า สงฆ์ มีความหมาย 3 ประการด้วยกัน คือ ความหมายอย่างกว้างชนิดที่เรียกว่าเป็นความหมายระดับองค์กรก็มี ความหมายเฉพาะเป็นความหมายที่ใช้เรียกเพื่อให้รู้ถึงขอบเขตการปกครองก็มี หรือความหมายที่ใช้ในการสังฆกรรมก็มี ดังนี้

1. ความหมายอย่างกว้าง หมายถึง คณะสงฆ์ทั้งหมดที่รวมกันอยู่เป็นองค์กร หรือเรียกภิกษุทั้งหมดว่า สงฆ์ ความหมายนี้โดยมากมักจะหมายถึงองค์กรสงฆ์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุณีสงฆ์ หรือแม้แต่การจะเรียกสามเณรและสามเณรีเข้าด้วยกันได้โดยเป็นส่วนประกอบของบริษัททั้ง 4 (พุทธบริษัท 4 ประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา) ซึ่งภิกษุเหล่านั้นอาจจะอยู่คนละอาวาสกัน หรืออยู่คนละเมือง หรืออยู่คนละแคว้นกันก็ตามตลอดไปถึงสงฆ์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ย่อมขึ้นอยู่กับองค์กรสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทั้งสิ้น

2. ความหมายเฉพาะ หมายถึง คณะสงฆ์ที่อยู่เฉพาะถิ่น เฉพาะที่ เช่น คณะสงฆ์อินเดีย คณะสงฆ์ไทย คณะสงฆ์จังหวัด เป็นต้น ซึ่งความหมายนี้เช่นนี้มักจะหมายถึงการปกครองส่วนใหญ่

3. ความหมายที่ใช้ในสังฆกรรม หมายถึง พระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป รวมตัวกันเป็นสงฆ์ก็เพื่อทำสังฆกรรมนั้นๆ ให้สำเร็จตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเอาไว้ เช่น พิธีอุปสมบท เมืองไทยพิธีอุปสมบทจะมีได้ต้องมีสงฆ์ ที่มีองค์ประกอบของหมู่ภิกษุอย่าง

น้อย 10 รูปขึ้นไป ซึ่งภิกษุทั้ง 10 รูปนี้อาจจะอยู่ต่างอาวาสกัน ก็ได้มาประชุมร่วมกันเฉพาะกิจพิธีกรรมนั้นก็สำเร็จ ยกเว้นพิธีกรานกฐินซึ่งจะต้องอาศัยภิกษุภายในอาวาสนั้นๆ เท่านั้น พิธีกรรมจึงจะสำเร็จ (พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม), 2550: 11-12)

แนวคิดการบริหารจัดการ การบริหาร (administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (assist) หรืออำนวยการ (direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี (สมคิด บางโม, 2546: 60) สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคำว่า “การบริหาร” ส่วนใหญ่มักจะนึกถึงการบริหารราชการคำศัพท์ที่ใช้มี 2 คำ คือ การบริหาร (Administration) นิยมใช้กับการบริหารราชการหรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ศัพท์อีกคำหนึ่ง คือ การจัดการ (Management) กระบวนการบริหารหรือการจัดการประกอบด้วยหน้าที่ทางการจัดการ 5 ประการ คือ (ธงชัย สันติวงษ์, 2540: 40)

1) การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อการดำเนินงาน และกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้ เพื่อสำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

2) การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวคนอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

3) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งงานต่างๆ ของผู้ได้บังคับบัญชา ซึ่งกระทำให้งานสำเร็จผลด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี จะต้องเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชา

4) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

5) การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้วหน้าที่ในการจัดการ

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ โดยพระธรรมวินัย คำว่า “ธรรม” หมายถึง คุณ ความดี ความถูกต้อง และหลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา กฎเกณฑ์ ความจริง ความยุติธรรม ธรรมเป็นความจริงแท้ในธรรมชาติ เป็นหลักการ

อันสูงสุด ทั้งโดยตัวมันเอง และโดยเป็นสาระและเป็นจุดหมายของวินัย ไม่มีสิ่งใดสูงเหนือธรรม พระพุทธศาสนาถือหลักการว่า เพราะธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า วินัย คือ ระเบียบแบบแผนสำหรับการฝึกฝนควบคุมความประพฤติของบุคคลให้มีชีวิตที่ติงามเจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบนฐานแห่งธรรม เมื่อสงฆ์ที่ตั้งขึ้นด้วยวินัยนั้นขยายใหญ่โตขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความเคารพสงฆ์ และทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ โดยที่สงฆ์นั้นก็เกิดขึ้นจากธรรม พระสงฆ์เป็นใหญ่/ธรรมาธิปไตย เมื่อสังฆะคือชุมชนสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ ตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะขึ้น พระองค์ทรงบวชให้แก่ผู้ขอเข้ามาในสังฆะด้วยพระองค์เอง ใครต้องการจะเข้ามาในสังฆะ พระองค์ก็ทรงรับเอง ทรงพิจารณาคุณสมบัติเอง แต่เมื่อสังฆะใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้สังฆะบวช จึงต้องตั้งกฎเกณฑ์และระเบียบการดำเนินการในการบวชขึ้นมา เนื่องจากพระพุทธเจ้าเองทรงให้ถือสังฆะเป็นใหญ่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550: 15-16) อาธิปไตยยสูตรเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุ ให้ปรรคธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือนำธรรมมาเป็นสิ่งจูงใจให้ประพฤติปฏิบัติธรรมหรือทำความดี เพื่อพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงที่ครอบงำเป็นธรรมาธิปไตย หลักการบริหารนิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง พระพุทธองค์ได้ตรัสกับกษัตริย์วัชชีอยู่ในวัชชีอธิธานิยธรรม หลักการเคารพตามลำดับอาวุโส พระองค์ก็เคารพสงฆ์ จึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ดำเนินการ การบริหารจัดการชุมชนโดยหมู่คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลสามารถแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารจัดการในมัชฌิมชนบทหรือส่วนกลาง และการบริหารจัดการใน ปัจฉิมตชนบทหรือส่วนรอบนอก

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พบว่ารูปแบบการปกครองสงฆ์ในสมัยต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้ายังคงเป็นผู้ปกครองสงฆ์แต่เพียงพระองค์เดียว โดยจะสังเกตได้จากทรงบัญญัติพระธรรมวินัยขึ้นด้วยพระองค์เองทั้งหมด ต่อเมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้นจึงทรงมอบอำนาจการบริหารจัดการบางอย่างให้แก่สงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหาวรชัย กลิ้งโพธิ์ (2539) ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผู้ปกครองคณะสงฆ์สูงสุด คือ พระพุทธเจ้า ในระยะต้นพุทธกาลยังไม่มีการบัญญัติพระวินัย เพราะพระสงฆ์ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ ต่อมาเมื่อมีผู้มีศรัทธาอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็จำเป็นต้องมีการปกครองสงฆ์ เพราะความแตกต่าง

ในการปฏิบัติของพระสงฆ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดอาทิตย อดทนวาที** (2546:) ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่เป็นรูปแบบในลักษณะที่เป็นองค์กรเหมือนปัจจุบัน พระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอารามนั้นๆ มีสิทธิเท่าเทียมกันตามพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่า ในการปกครองสงฆ์พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่ง แม้กระทั่งในปัจจุบันพระองค์ยังทรงให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ สำหรับใช้ในการปกครองสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **พระมหาสมเดช ศรีลาจิต** (2544) ได้กล่าวว่า การใช้วินัยจัดตั้งสังฆะขึ้นมานั้น มีจุดมุ่งหมายเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่ สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่แต่ละบุคคล ผู้เข้ามาสู่ชุมชนนี้จะได้มีโอกาสที่จะศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม นี่คือนิเวศประสงฆ์ของพระวินัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์เป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ด้วยพระองค์เอง โดยในระยะเริ่มต้นพระองค์ปกครองหมู่สงฆ์เอง ต่อมาได้อนุญาตให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจกรรมทั้งปวง หลังพุทธปรินิพพาน พระองค์ได้มอบให้พระธรรมและพระวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ กล่าวได้ว่า พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญในการปกครองคณะสงฆ์ สำหรับการบริหารชุมชนสงฆ์ในปัจจุบันอาจมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลไปบ้าง คือบริหารด้วยกฎหมายของบ้านเมือง ที่เรียกว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่ก็ยังยึดเอาหลักพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญในการปกครอง ฉะนั้น การบริหารชุมชนสงฆ์ไม่ว่าจะด้วยกระบวนการใดยังต้องยึดถือเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก จะบัญญัติหรือเพิกถอนข้อความใดใดที่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัยไม่ได้ จึงทำให้พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองที่เก่าแก่ที่สุด รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์สามารถแสดงได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา สังฆะหรือคำว่า สงฆ์ตามความเข้าใจทั่วไป คือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคฤหัสถ์ 4 บุรุษ บุคคล 8 ชุมชนภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย อริยสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุธรรมหรือสำเร็จมรรคผลตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ สมมติสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่บวชถูกต้องตามพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ประเภทนี้สามารถเป็นอริยสงฆ์ได้ ถ้าได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยจนสามารถละกิเลสได้มากยิ่งขึ้นตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาเรื่องการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ตามในพระพุทธศาสนานี้ เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ยังไม่ได้มีการศึกษาที่เฉพาะเจาะจงแต่ลึกลงไปรายละเอียดบางประเด็นที่มีความสำคัญ เพื่อการศึกษามีความลุ่มลึกและครอบคลุมมากขึ้น ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นภาพของความเป็นมาของสงฆ์ การบริหารจัดการที่มีรูปแบบชัดเจน เพื่อให้เกิดความพัฒนาองค์กรสงฆ์อย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปรับหรือปฏิรูปองค์กรให้มีความคล่องตัวในการบริหารจัดการ มีโครงสร้างที่สามารถทำให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาบริหารจัดการ บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย ยึดถือหมู่คณะ ให้เป็นไปตามจารีตประเพณี

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะแบบแผนของวิธีการบริหารจัดการชุมชนในสถานการณ์หรือบริบทต่างๆ ในลักษณะของการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (content analysis) ที่พระพุทธศาสนาสามารถนำใช้การบริหารจัดการชุมชนในสังคมยุคปัจจุบัน

2) ควรมีการศึกษาการบริหารจัดการชุมชนวิเคราะห์เทียบเคียงหรือเปรียบเทียบกับการบริหารจัดการชุมชนของนิกายมหายานหรือศาสนาอื่นๆ

บรรณานุกรม

- กรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). **ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป ในประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2540). **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). **ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺตมวที. (2546). “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค 2”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีรธมฺโม). (2550). **สังฆาธิปไตย: ระบบการปกครองสงฆ์**. พะเยา: กองทุนเพื่อเอกสารตำราทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเมืองพะเยา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระมหาวรชัย กลิ่นโพธิ. (2539). “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสมเดช ศรีลาด. (2544). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการปกครองของพระพุทธศาสนาและของอริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมคิด บางโม. (2546). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2501). **วินัยมุข เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2536). **พุทธปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย.